

בין עברית לספרדית יהודית

אורה (רודריג) שורצולד

יוצאי ספרד, דוברי הספרדית-היהודית (הלאדינו) השתמשו בעברית לצורכי תפילה, לצורכי לימוד ולצורכי התכתבות עם בני קהילות אחרות. בגלל ידע המקורות העבריים השתקעו בספרדית היהודית מילים עבריות רבות - חלקן מתחום הדת, מחזור החיים היהודי ומחזור השנה, וחלקן כלליות. יש מן המילים ששימרו את משמעותן העברית המקורית ויש ששינו את משמעותן. גם צורתן של המילים העבריות השתנתה עם הזמן; חלקן השתלבו במערכת השם והפועל כאילו הן מילים ספרדיות לכל דבר וחלקן נשחקו בגלל שימוש תדיר. עם תחיית הדיבור בארץ ישראל היו הספרדים דוברי הספרדית-היהודית שותפים מלאים לתחייה, והשפעת שפתם ניכרת עד היום במילים ובביטויים רבים המשולבים בדיבורם של דוברי העברית. חלק מן המילים אינן מורגשות כמילים מן הלאדינו (תרפ"ו, חנוכייה), וחלקן השתלבו היטב בביטוי סלנג רבים (צ'פצ'ולה) או בתרגומי שאילה (כבד=אנטיפאת). גם הסיימות יקו להקטנה ולחיבה באה מן הספרדית היהודית, וכמוה השימוש ב-'ש' בראשית משפט להבעת איחול (שתתפוצץ, שככה יהיה לי טוב).

טיבה ומקורותיה של הספרדית היהודית

ספרדית יהודית, הקרויה גם לאדינו, ספניולית, ג'וד'זמו' או ג'י'דו-ג'וד'יו - 'יהודית', היא לשונם של מגורשי ספרד שנפוצו ברחבי האימפריה העותומאנית לשעבר ובצפון אפריקה. הם שימרו את הלשון הספרדית של ימי הביניים בתכונות רבות, אבל בגלל ריחוקם מלשון האם, חלו בלשון שינויים רבים. כמה מן העיצורים שהיו קיימים בימי הביניים בספרדית נותרו בספרדית היהודית עד היום, למשל: ש' (שי"ן ימנית), ז' ו-ג' כמו דיש'ו' - 'אמר', איז'ו' - 'בן', ג'י'נטי' - 'אנשים'. עיצורים אלו השתנו בספרדית להגיית x (כמו ח' ישראלית; בכתב j או g בספרדית): gente, hijo, dijo שהיגויים: ד'חו, א'חו, ח'ינטי. גם באוצר המילים נשתמרו בספרדית היהודית יסודות איבריים שאינם בשימוש עוד, למשל: אגורה - 'עכשיו', אונג'ו - 'השנה הנוכחית'. אלו נעלמו בספרדית ובמקומן משמשות המילים ahora este año. יש תופעות בספרדית היהודית שמקורן בספרדית ההמונית שנהגה בימי הביניים, ואילו אחרות הם תולדת התפתחות טבעית בלשון או שנוצרו בהשפעת לשונות הסביבה. הרבה מילים נשאלו בספרדית יהודית מלשונות העמים שהיהודים ישבו בקרבתם, וחלק נכבד נקלט בה מן העברית והארמית.

היהודים הספרדים היו במצב של דיגלוסיה: הספרדית היהודית הייתה לשון דיבורם ולשון התקשורת בכתב בין בני הקהילה, ואילו העברית הייתה לשון הלימודים הראשונה שלהם, והם הרבו להשתמש בה לצרכים ליטורגיים ולצורכי תקשורת עם בני קהילות אחרות. הם גם השתמשו באלף-בית העברי לכתיבת דבריהם עד אמצע המאה העשרים, ואז החלו להשתמש בכתב הלטיני. המגע בין הלשונות הביא לחדירת מילים עבריות וארמיות רבות לספרדית היהודית.

אורה (רודריג) שורצולד היא פרופסור אמריטה מן המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות באוניברסיטת בר-אילן. חברה באקדמיה ללשון העברית. הייתה שנים אחדות יושבת ראש ועדת המקצוע לשון עברית במשרד החינוך. היא חוקרת העברית והלאדינו ופרסמה ספרים אחדים ומאמרים רבים בתחומים אלה. בין ספריה האחרונים: סדר נשים: סידור נשים בלאדינו מן המאה השש עשרה בסלוניקי (2012); מילון ההגדות של פסח בלאדינו (2008); פרקים במורפולוגיה עברית (2002); Modern Hebrew (2001).

בשלהי המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים החלה תחייתה של העברית המדוברת בארץ ישראל, תחייה שהביאה לשימוש בעברית כלשון אופפת כול. בין המאמצים הראשונים של השפה העברית כלשון דיבור היו היהודים הספרדים שישבו בערים המרכזיות בישראל, ירושלים, צפת, חברון וטבריה. אליהם נוספו יהודים רבים שעלו לישראל מרחבי האימפריה העות'מאנית. ספרדים ותיקים וחדשים אלו השפיעו על העברית בדרכים שונות. להלן אתאר את השפעת העברית על הספרדית היהודית מן הצד האחד, ומן הצד האחר את השפעת הספרדית היהודית על העברית החדשה. הדברים מבוססים על מאמריהם של שורצולד ובונים ועל ספרו של בונים הנזכרים בביבליוגרפיה בסוף המאמר.

הרכיב העברי בספרדית היהודית

הרבה מאוד מילים עבריות ומעט מילים ארמיות נקלטו בספרדית היהודית בשימושם היומיומי של הדוברים. מכיוון ששיעורן של המילים הארמיות קטן, אקרא לרכיב הזה הרכיב העברי, כי הוא נובע מכל המקורות שנכתבו באותיות עבריות.

מכיוון שהחברה הספרדית היהודית הייתה מסורתית, הטקסטים העבריים היו זמינים לכול. דוברי השפה הכירו היטב חלקים מן התנ"ך בשל המנהג לקרוא בפרשת השבוע ובהפטרה בכל שבוע, ובמגילות במועדיהן (שיר השירים בפסח, רות בשבועות, איכה בתשעה באב, קהלת בסוכות ואסתר בפורים), והם גם שיננו פרקים רבים מספר תהלים. הם הכירו חלקים מן המשנה, כגון מסכת שבת ופרקי אבות. הם התפללו מתוך הסידור העברי בימי חול ובשבת ומתוך המחזור לחגים, קראו את ההגדה של פסח במסגרת המשפחה ועוד. טקסטים אלו היו ידועים וזמינים לכל יהודי. תלמידי החכמים שביניהם התמידו בלימוד של טקסטים עבריים וארמיים נוספים מתקופת המשנה והתלמוד ומספרות ימי הביניים, וחלק מן החינוך היהודי ב'חֶבְרָה' (בהטעמת מלרע) - חדר הלימוד - כלל גם היכרות עם הטקסטים העבריים האלה.

בגלל המגע המתמיד עם העברית הרבה מילים עבריות שולבו בספרדית היהודית. חלק מן המילים הן מילים תלויות דת ותרבות, לדוגמה:

שמות המועדים: שבת, ראש חודש, סוכות, פורים, שבועות, תשעה באב, מוצאי שבת, חנוכה ועוד.
מונחים הקשורים למועדים אלו: קידוש, הבדלה, לולב, אתרוג, אדר, ואדר 'אדר ב', משלוח מנות, סוכה, נרות, הפטרה, חג שמח, חגים וזמנים לששון, שבת שלום, שבוע טוב ועוד.
מחזור החיים היהודי: ברית, בר מצוה, אירוסין, חופה, כתובה, מזוזה, קבורה, ארון - 'ארון קבורה', לווייה, אבן-אבנים, אבלות ועוד.

מילות תרבות אחרות: ברכה, מְשֻׁמָּה - 'ליל לימודים', מצווה, חסד, מדרש, פסוק, קהל (בהגיית kal) - 'בית כנסת', קהילה, צדקה ועוד.

גם מילים עבריות רבות שאינן תלויות דת ותרבות השתלבו בספרדית היהודית, לדוגמה: אפילו, צער, ממון, חן, מזל, סגולה, הצלחה, חֶבֶר - גם במשמעות 'שותף לעסקים', חברות - גם במשמעות 'שותפות בעסקים', חמור, מבול, בהמה, משפחה, גנב, גזרה, ייסורים, ועוד הרבה. בשלהי המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים נוספו גם מילים הקשורות בציונות, כגון קיבוץ, עלייה, הכשרה.

המילים העבריות בספרדית היהודית דומות למדי בהגיתן להגייה הישראלית הקיימת. חמש התנועות מתקיימות ברכיב העברי בספרדית היהודית, ההטעמה היא כהטעמה המסורתית (בשונה מן היידיש שחלו בה שינויי הטעמה רבים), בקהילות האימפריה העות'מאנית אין הגייה של העיצורים

הלועיים ח' ו-ע' וכן ה', ומפילות ההגייה של בגד כפ"ת נותרה הגיית בכ"פ כמו בעברית בת זמננו, אם כי דל"ת רפה ולפעמים גם תי"ו רפה נהגו כמו th במילה האנגלית this בהרבה מן הקהילות. ואף על פי כן, היו תופעות אצל דוברי הספרדית היהודית, חלקן אזוריות, של הגיית מילים עבריות שאינה זהה במדויק להגיית המילים העבריות בעברית בת זמננו. כל שווא נע נהגה כסגול, לכן בְּרָכָה הגויה בְּרָכָה. צד"י נהגתה בפי רוב בני הקהילות כסמ"ך, ולכן צְדָקָה נהגתה סְדָקָה ומצוה נהגתה מְסוּהָ או מְזוּהָ (בהידמות העיצור לזו"ו הקולית). מכיוון שהעי"ן והה"א אינן גויות, מילים התקצרו: מילה כמו קְהָל נהגתה קָל, מילה כמו צַעַר נהגתה סָר. במילים שכוחות נשמט לעתים העיצור האחרון: המילה שְׁבַת, למשל, נהגתה שְׁבָה בפי רוב הדוברים וסָבָה בסלוניקי, כי בקהילת סלוניקי רווחה הגיית שי"ן ימנית כסמ"ך, ומילה כמו שְׁבוּעוֹת נהגתה שְׁבוּעוּ או סָבוּ. בקהילת סלוניקי גם רווחה הגיית ע' כ-ח' בסופי מילים או בסופי הברות. לכן קְרִיאַת שְׁמַע, דַּעַתָּן - במשמעות 'פּטפּטן', יוֹדַע לְשׁוֹן - במשמעות 'יהודי', מַעֲלָה מַטָּה - במשמעות 'בערך' נהגו: קְרִיאַת שְׁמַח, דַּחְתָּן, יוֹדַח לְשׁוֹן ומְחָלָה מְטָה.

ברם, שינויי ההגייה לא היו השינויים היחידים שהתרחשו ברכיב העברי בספרדית היהודית. מילים עבריות השתלבו במערכת המורפולוגית של הספרדית ונוצרו מהן מילים שלפעמים אינן מורגשות עוד כעבריות בפי הדוברים. הנה דוגמות אחדות: דִּזְמָזְלָאדוּ - 'ביש מזל, אומלל' הוא חיבור של רכיב השלילה הספרדי דִּיס- עם המילה העברית מְזַל, ובסיומת אָדוּ היוצרת שם תואר בספרדית. בר מזל הוא מְזַלֵּזוּ (מְזַל + זֵזוּ 'רכיב היוצר שם תואר בספרדית (oso)'. מְזַלֵּקוּ הוא כרטיס הגרלה (מזל + יקו 'סיומת ההקטנה'), וכן: גְּרוֹנוֹדוּ - 'גררן, אוהב לאכול' (גְּרוֹן + ודו 'סיומת ספרדית לשם תואר'), גְּרוֹנֵיָאָר - 'לאכול בגררנות' (גְּרוֹן + אֵיָאָר 'סיומת פועלית בספרדית (ear)), כְּשֵׁרֵיָאָר~כְּסֵרֵיָאָר - 'להכשיר (כְּשֵׁר + אֵיָאָר), סְחוּרֵיָאָר - 'להצטער מאוד, להיות מדוכא' ([מרה] שְׁחוּרָה + אֵיָאָר), גְּנֵבֵיָאָר - 'לגנוב' (גְּנֵב + אֵיָאָר), רֵיבֵיָאָר אֵי מְבֹלֵיס - 'המוון, הרבה מאוד' (רבו, מְבֹל + אֵיס 'סיומת הרבים הספרדית').

במילים אחרות ניכר שילוב של שינוי הגייה עם שינוי משמעות: חֶסְטְרוֹן - 'לא יוצלח, שאינו מצליח לבצע דברים כהלכה' נובע מן המילה העברית חסרון (כשהעיצור s בא לפני z נכנס לעתים הגה המעבר t), אַרְבַּע וְאַסְטְרִים - כינוי לתנ"ך (הכולל 24 ספרים), בְּאַלְאָבֵי הוא 'בעל בית מוכשר, אחראי על בני הבית', ואשתו היא בְּאַלְאָבֵיָה (בהטעמת מלעיל) 'בלבוסטה, אשת חיל מוכשרת'. בִּידָחֵי - 'בית עלמין' - הוא קיצור ושינוי של בֵּית הַחַיִּים. דְּחִיו (בהטעמת מלעיל) - 'אטי, פְּלָגְמַט' - נובע מן דְּחֵיָה, ובצורת הנקבה - דְּחֵיָה (במלעיל). וְיִדְבָּרוּן וְיִדְבָּרָנָה הם 'פּטפּטן ופּטפּטנית' מן וְיִדְבֵּר בסימנת ון הספרדית. סְדָאָקִירוּ הוא 'נדבן' בקהילות אחדות, 'קבצן' בקהילות אחרות, והמילה נוצרה מן צְדָקָה + אֵירוּ הספרדי.

חלק מן הביטויים העבריים הם היתוליים ופנימיים לחברה הספרדית יהודית. הביטוי **כמה לקו באצבע** הלקוח מן ההגדה של פסח, לדוגמה, הוא שאלה למחירו של מוצר. הוא היה אומר, ביטוי שכיח בספרות חז"ל, בהנגנה לימודית מיוחדת, הוא כינוי לנודניק, מי שאין להתייחס לדבריו ברצינות רבה. ובמקום הביטוי 'באותיות של קידוש לבנה' משתמשים היהודים הספרדים בביטוי **קון ליטראס די ותודיענו** - 'באותיות של ותודיענו (משפטי צדק)', כלשון התפילה הנאמרת כשחל יום טוב במוצאי שבת, שאותיותיה גדולות בסידור התפילה. **דיאה די הרנינו** הוא יום קבלת המשכורת השבועית, יום חמישי, שבו נאמר שיר של יום הפותח ב'הרנינו'. **יכפתו~יכפתור** הוא כינוי לטרחן, על סמך הביטוי החוזר 'וכפתור תחת שני הקנים' במעשה המנורה בספר שמות. הניב העברי **אחרי העמל והטורח ויקח קורח** הוא חידוש ספרדי יהודי. כל המילים בו עבריות, אבל המשמעות מיוחדת: הניב הלמדני נאמר על אדם המבקש לקצור את פירות ההצלחה של אחרים בלי שטרח בהם בכלל.

לשימוש הרב בעברית הייתה גם השפעה הפוכה, ומילים ספרדיות מקוריות קיבלו לעתים סיומות עבריות: **חֶרְגָנוֹת** - 'עצלות' - היא שילוב של **חֶרְגָן** - 'עצל' (בספרדית haragan) עם סיומת +ות היוצרת שם עצם מופשט בעברית; **לְדֶרוֹנִים** - 'גנבים' הוא שילוב של המילה הספרדית ladron - 'גנב' - עם סיומת הריבוי העברית +ים, והמילה קיימת בצד **לְדֶרוֹנִים**, בריבוי הספרדי הרגיל. הדוגמות שהובאו לעיל הן ספורות בלבד. מילונו של בוניס מתעד עוד אלפי מילים עבריות ששולבו בספרדית היהודית, ועוד דוגמות מובאות במאמרים האחרים.

הרכיב הספרדי יהודי בעברית החדשה

קהילות יהודים אחדות חיו בירושלים במאה התשע-עשרה: ספרדים, אשכנזים ובני עדות מזרח למוצאיהם. במהלך המאה התשע-עשרה היה לספרדים בירושלים מעמד בכורה הן מבחינת מספרם, הן מבחינת מעמדם החברתי והפוליטי. שתי לשונות שלטו אז בדיבור בארץ ישראל בכלל ובירושלים בפרט: הערבית המקומית והספרדית היהודית. המגעים בין הספרדים לעדות המזרח ולאשכנזים הביאו אותם בהכרח להידברות. עליות היחידים והמשפחות במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה הביאו לישראל דוברי לשונות אחרות. בהיעדר מכנה משותף אחר, הייתה העברית לגוניה השונים לשון התקשורת הטבעית בין הקהילות השונות בארץ.

כאמור, הספרדית היהודית הייתה מן הלשונות הנפוצות ביותר ביישוב היהודי בסוף המאה התשע-עשרה, והיא המשיכה להיות הלשון השנייה בדיאלוסיה גם בראשית המאה העשרים בערים הגדולות, ירושלים, צפת, חברון וטבריה. לשונות במגע משפיעות זו על זו ומושפעות זו מזו. ההשפעה הניכרת ביותר היא בתחום המילון, שבו מילים נודדות מלשון אחת לרעותה, אך גם בתחומים אחרים, כגון בהגייה, בדקדוק ובמעטקי משמעויות היא באה לידי ביטוי. ככל הנראה, הספרדית היהודית גם השפיעה השפעה סמויה על העברית במהלך ההיסטוריה בהחדרת ערכים מילוניים, כגון: **עזפן** (חצוף, גס רוח; מן 'עז פנים'), **עזפנות** (חוצפה, עזות מצח), **מעלה-מטה** (בערך) ועוד. בתקופת התחייה של הלשון העברית הייתה השפעתה של הספרדית היהודית ניכרת יותר, שכן היא הייתה לשון הדיבור היומיומית של היהודים, והיא הייתה מוכרת להם אף יותר מן העברית המתחדשת. ביטויים, מילים וצורות מן הספרדית היהודית היו זמינים למחיי העברית בדיבור. הרגלי השימוש בספרדית יהודית השפיעו על הלשון המתחדשת במישרין או בעקיפין.

קבוצות המחיים בעלי האידאולוגיה לא היו המגשימים המוצלחים ביותר. אנשי העלייה הראשונה לא דיברו עברית בשטף ובקביעות, והעברית לא הייתה במעמד בכורה בבתי-הספר שהקימו במושבות. תחיית העברית מאז ימי העלייה השנייה, במיוחד אחרי 'מלחמת הלשונות' ב-1913/14, מציינת את ראשית הדיבור העברי והתפשטותו האמתית. אותם אנשים פשוטים בארץ ישראל, שהושפעו מן הדרך האידאולוגית של אנשי העליות מאירופה, היו ברובם בעלי רקע לשוני אחר: ספרדי יהודי, תימני, בוכארי, ערבי-יהודי וכו'. אינני באה להמעיט בחשיבות בני העלייה השנייה, שרובם דיברו יידיש בארצות מוצאם, בתרומתם הנכבדה למען העברית ובהישגיהם. כל שאני מבקשת להדגיש הוא שניצחון במלחמה (גם במלחמה אידאולוגית) אינו מושג בזכות המפקדים בלבד אלא דווקא בזכות החיילים האפורים והאלמונים, המבצעים את העבודה השחורה והמפרכת. במקרה של העברית היו אלה תושבי הקבע הוותיקים בישראל, שאימצו את העברית והפכו לעובדה קיימת. ואף שתרומתם הספרותית של היהודים הספרדים לעברית לא הייתה גדולה, אין ספק שתרומתם לתחיית הלשון העברית בדיבור הייתה חשובה, והשפעתם הייתה רבה מזו המיוחסת להם עד כה. ברי לי שההשפעה של הספרדית היהודית הייתה רבה מאוד בתחיית הלשון העברית ובעיצובה

הראשוני, הן מבחינת המסד הפונולוגי, הן מבחינת הפראזיולוגיה והתחביר, הן מבחינת המילון. מכיוון שאדון ביתר פירוט במילון ובפראזיולוגיה בהמשך, אזכיר כאן רק את ההגייה. בדרך כלל מוצגת הגיית העברית הישראלית כשילוב של עיצורי האשכנזים (חוץ מהגיית תי"ו רפה כסמ"ך), עם חמש תנועות הספרדים i, e, a, o, u. עיצורי הספרדית היהודית שווים לעיצורי העברית החדשה, פרט לצד"י ההגוייה s ולרי"ש החוד-לשונית, בעוד בעברית החדשה הצד"י הגוייה ts והרי"ש ענבלית. התנועות שוות, ואף ההטעמה של רכיבי העברית בה שווה. גם קו"ף וטי"ת נחציות כבערבית לא נהגו בקרב היהודים הספרדים, ווי"ו נהגתה v ולא w. רק בפי הספרדים יודעי הערבית רווחה גם הגיית עי"ן וחי"ת במילים עבריות בהשפעת שכניהם, והגייה זו נותרה עד היום בעברית החדשה בפי בני עדות המזרח בכלל. בספרדית יהודית היו גם מלכתחילה העיצורים שחדרו לעברית הישראלית בהשפעת הלעז, ג' (כמו בג'וסטו [נכון]), ז' (כמו באיז'ו [בן] וצ' (כמו בצ'יקו [קטן]). שני הראשונים גם משתנים את הכתיב העברי כבספרדית יהודית. יוצא אפוא, שהמצע הפונטי הספרדי היהודי היה נוח למשתמשים בעת התחייה, וקל היה ליהודים הספרדים להרגיל את לשונם למערכת המתחדשת.

המחקר על ההשפעות הבין-לשוניות הוא מסובך ומורכב, כי לא תמיד ידוע מי חידש ביטוי מסוים, אימתי הוא נכנס ללשון, ואיזה מסלול עשה קודם שמצא לו מקום של קבע בלשון המאמצת. אף על פי כן, ניתן לתאר את דרכי ההשפעה של הספרדית היהודית כך:

- א. דרכים גלויות – מן הספרדית היהודית אל העברית החדשה, בעיקר ברכיבים השאולים.
- ב. דרכים סמויות – מן הספרדית היהודית דרך היידיש אל העברית החדשה, או מן הספרדית היהודית אל העברית החדשה דרך תרגומי שאילה ושאלת משמעויות. להלן אפרט את הדרכים.

א. דרכים גלויות

בדרך הגלויה נתקבלו מילים מן הספרדית היהודית לעברית ללא שינוי צורה מהותי. חלק מן המרכיבים הספרדית היהודית האלה היו תורכיים במקורם, אך הם הותכו קודם לכן בתוך הספרדית היהודית, וממנה חדרו לעברית. חלקם משותפים לתורכית, לספרדית יהודית וללשונות המזרח התיכון והבלקן בכלל, ולכן ייתכן ששילובן בעברית בא דרך מסלול הספרדית היהודית, לפי שהן שגורות בה מאוד, אם כי ייתכן שהן חדרו ישירות מן התורכית. כל המילים בקבוצה זו שייכות לרובד הדיבורי של העברית, וניתן למוצאן בעיקר במילוני העברית המדוברת, אך לפעמים גם במילונים אחרים. כמה מן המילים האלה שייכות לתחומי האוכל, אחרות לתחום ביטויי הגנאי והשאר הן מסוגים שונים. הנה דוגמות אחדות; אאריך בראשונות ואקצר באחרונות:

בוריקאס - 'מאפה פריך ממולא בגבינה, בתרד, בבשר ועוד', בספרדית יהודית burekas או borekas שם ממין נקבה ברבים, שמקורו תורכי (börek). היחיד הוא ללא s בספרדית יהודית. המילה הזאת משמשת בעברית בסיומת +ס גם בלשון זכר יחיד, ולכן נשמע משפטים כגון 'תן לי שני בוריקאסים!'; הבוריקאס שלי לא טעים.

חמינאדוס - 'ביצה קשה חומה'. בספרדית יהודית גואיב'וס אינחמינאדוס - 'ביצים קשות מבושלות זמן ממושך'. המילה היא הרכבה של חמין העברית עם התחילית הספרדית לגרימה אינ+ סיומת שם התואר בספרדית +אדו וריבוי +ס.

טרונצ'ו - 'טיפש, פתי'. המילה הספרדית היהודית פירושה 'קלח', כגון קלח כרוב, ובהשאלה 'טיפש גמור'. המילה התקבלה בעברית המדוברת במשמעות הגנאי בלבד. לדעתי, גם הביטוי העברי 'ראש כרוב' בהוראת 'אידיוט' הוא תרגום שאילה מן הספרדית היהודית.

קאלאב'אסה - 'דלעת, ובהשאלה - 'ג'ינג'י', 'טיפש' או 'קירח'. המילה הספרדית היהודית קאלאב'אסה - 'דלעת' - מופיעה גם בצירוף **קאלאב'אסה ב'אזיאה** - 'דלעת ריקה' - ככינוי לשוטה. הצירוף העברי **ג'ינג'י קאלאב'אסה** מכפיל ומדגיש את צבעו של אדום השיער, ובדרך כלל הוא משמש ככינוי גנאי. הביטוי **ראש קאלאב'אסה** מקביל בהוראתו ל'דלעת הריקה' של הספרדית היהודית, אם כי יש המשתמשים בו בביטוי מטאפורי לציון הקירח.

להלן רשימה חלקית של עוד מילים ספרדית יהודית שהשתלבו בעברית המדוברת: **באקאלה** - 'סוג דג'; **באקלאוה** (במלרע וב-v, לא ב-w) 'מאפה מתוק ושמונוני במילוי שקדים ואגוזים'; **בארבוניה** - 'דג מולית'; **לאקרדה** - 'דג אלתי מעושן'; **פאלאברה** - 'דיבור ריק'; 'פטפוט סרק'; **פ'אסוליה** - 'שעועית'; **פאסטליקוס** - 'מאפה'; **פוסטמה** - 'לשון קללה' (גם בספרדית יהודית, ממקור יווני); **פיזגאדו** - 'כבד', 'אנטיפאט'; **פ'ינג'אן** - 'קנקן לבישול קפה' וגם 'ספל' בספרדית יהודית. בערבית ובתורכית - רק ספל; **פראסה** - 'כרשה', 'הירק לוף'; **צ'אפאצ'ולוה** - 'חדל/ת-אישים', 'מרושל/ת בלבוש ובהתנהגות'; **צ'ינצ'ה** - 'קמצן'; **קורטיז'ו** - 'חצר', 'שכונה' בלשון הירושלמית; **קומבינה** - 'תכסיס', 'מניפולציה'.

אל המילים האלה ניתן לצרף גם את הקללות הידועות: **אזנו** - 'חמור'; **לונסו** - 'דוב', 'מגושם וטיפש' ו**דמיקולו** - 'לא-יוצלח', 'גרוע' - מילולית בספרדית יהודית: 'מן הישבן שלי'.

המילים שלהלן משותפות לספרדית יהודית, לתורכית ולערבית או ללשונות הבלקן בכלל, וחדירתן לעברית יכלה להיעשות בתיווך הספרדית היהודית או שלא בתיווכה. כוונתי למילים כמו **באמיה** - 'ירק' (גם בערבית); **בולמה** - סוג של קללה; **בקשיש**; **ג'וחה** (בספרדית יהודית - בחולם ובהטעמת מלרע) - בדחן עממי; **היידה/איידה** - קריאת זירוז; **טמבל** - בספרדית יהודית ובתורכית בהטעמת מלרע, במשמעות 'עצל'; **מאנגאל** - 'מתקן לצליית בשרים'; **מאשאלה** - מילת קריאה; **מוסקה** - תבשיל בלקני עשוי שכבות חצילים, בשר וירקות; **פושטאק** - 'פרחח'; **פ'יסטוק** - 'בוטן'; ו**קיוסק**.

אך לא רק מילים שלמות נכנסו לעברית מן הספרדית היהודית. גם הסיומת +יקו/+יקה לנקבה' להקטנה ולחיבה, ולעתים גם לזלזול, מקורה בספרדית יהודית, וכך נמצא את המילים האלה של הספרדית היהודית בפיליטונים או במילוני סלנג עבריים: **איז'יקו** - 'בן קטן', בלשון חיבה (**איז'ו** הוא 'בן' או 'ילד' בספרדית יהודית); **צ'יקו** - 'קטן'; ו**סוליקו** - 'לבד, באופן עצמאי'; ובצדן מילים עבריות מקוריות באותה סיומת: **חמוריקו** - 'חמור קטן, טיפש'; **קופיקו**; **מושיקו**; **אברמיקו**; **אסתריקה** ודומיהם.

ב. דרכים סמויות

המעין במילים שיפורטו בסעיף הזה יזקוף גבה ויפקפק במקורן בספרדית היהודית. חלקן השתלבו שילוב כה הדוק ביידיש שנהגה בישראל במאה התשע-עשרה, עד כי אין הן מורגשות עוד כספרדית יהודית, ונדמה שביידיש מקורן. הקבוצה השנייה קשה עוד יותר לזיהוי, משום שמילותיה עבריות. בקבוצה זו יש שני סוגים: האחד כולל מילים עבריות מקוריות, שמשמעותן העברית נובעת מן השימוש של הספרדית היהודית בהן. הסוג השני מעניין יותר, כי רק עיון בלשני מדוקדק במילים מעיד על מקורן האמתי, ולפעמים הדוברים יוצרים לגביהן אטימולוגיות מוטעות. לאחר מכן ונקנח בשלוש מילים מיוחדות שהשפעת הספרדית היהודית על העברית בהן אינה מוטלת בספק.

1. דרכים סמויות בתיווך היידיש

במחקרו על לשונו של היישוב האשכנזי בפלסטינה ועל המשקע הערבי שבו, קוסובר מעלה 35 מילים שמקורן בלאדינו, ואנג'ל מעלה רשימה קצרה של 17 מילים שבשימושי היידיש בארץ מראשית המאה, אחדות מהן זהות לאלו שמנה קוסובר. חלק מן המילים ברשימות האלה נעלם מן העברית היום, והוא מצוי, כנראה, רק בדיבורם היידי (ואולי גם העברי) של ותיקי הערים הגדולות. כמה מן המילים האלה חדרו לעברית הכללית, בעיקר הדיבורית: **פיילה** קערה גדולה (בספרדית יהודית: סיר בשול); **ספונג'ה** - 'שטיפת רצפות' (מן הפועל **ספונגאר** - 'לשטוף רצפות' בספרדית יהודית); **וספונג'אדור** 'סחבת השטיפה'; **פנטופלאך** - 'נעלי בית' (בספרדית יהודית **פאנטופלה** - 'נעל בית'; סיומת הרבים 'אך' היא יידישית); **קאניה** - 'קנה סוכר, בהגיית 'kanye' (מן הספרדית היהודית בהגיית 'kanya'; בספרדית caña); ברבות הימים השם המקורי הפך ל**קאיינה** בתהליך שיכול העיצורים); **פופיטיס** - 'גרעיני חמנייה' (בפי הירושלמים שכיחה הצורה הזאת, שעברה אימוץ יידי; הצורה פיפיטאס היא המקובלת בספרדית יהודית ובמקומות אחרים בישראל).

מילים אחרות מרשימותיהם של קוסובר ושל אנג'ל, כגון **בוריקאס**, **חמינאדוס**, **פאסטליקוס**, **פוסטמה**, **פייסטוקיס** - 'בוטנים', **קאלאב'אסה**, פירטתי כבר בסעיף הקודם, כי לפי דרך הגייתן נראה לי שהן לא עשו את המסלול היידי קודם כניסתן לעברית. המילה **חכם** במובן 'רב' תידון בסעיף הבא. אשר למילים כגון: **סאבינה** - 'סדין', **פאג'ה** - 'רגל קרושה' ואחרות, הן מעניינות כקוריוז לגבי קליטתן ביידיש, אך אין להן משקל בעברית החדשה.

2. דרכים סמויות עקיפות

(א) מילים עבריות במשמעות ספרדית יהודית - **שאלית משמעות ותרגומי שאלה**: רכיב עברי קיים בכל לשונות היהודים, וכמובן גם בספרדית יהודית, כפי שהראיתי לעיל. כשהחיו המחדשים את הדיבור העברי, הרכיב העברי בלשונות היהודים, ובספרדית יהודית בתוכן, והידע העברי המסורתי הקלו על קליטתן של המילים. השימוש הידוע במילים עבריות המצויות בלשונות האם של הוכשי השפה העברית החדשה סייע בתהליך אימוצן של המילים. אך אין המדובר רק בקליטת מילים. גם משמעויותיהן המגוונות של המילים בלשון האם הועתקו אל העברית מבלי משים בפי הדוברים, אף שלא זו הייתה משמעותן היסודית בעברית של המקורות. את המילים העבריות בספרדית יהודית קל בדרך כלל לקלוט יותר מן המילים בלשונות היהודים האחרות, כי ההטעמה העברית נשאר בהן בעינה (חוץ מן המילים המותכות היתוך מורפולוגי עמוק). התנועות הן כתנועות העברית החדשה (חמש בלבד), והשינויים הפונטיים אינם כה רבים. הנה דוגמות למילים עבריות אחדות בספרדית יהודית באותיות א ו-ח מן האוסף שברשותי. הדוגמות לקוחות משימוש כללי ודיבורי בלבד ולא מטקסטים כתובים או למדניים. לא נכללו כאן שמות פרטיים עבריים מלבד כאלה שהפכו למושגים, וגם לא מילים מותכות דוגמת **אינחמינאדו** או **דיזמלאדו**:

א - אב - 'חודש אב', אב רחמן, אבות - במובן 'האבות' ו'פרקי אבות', אבי הבן, אבינו, אביר - במובן 'אכזר' [=אביר לב], 'נוח לכעוס', אבירות - 'אכזריות', אבר - במובן 'איבר המין', אברהם אבינו! - לשון קריאה או שבועה, אגב, אגדה, אגודה, אָדום - 'נוצרים', אדון עולם, אדוק, אדם, אדם הראשון, אדמה, אדרבא, אהבה, אויר - במובן 'מזג האוויר' ו'אווירה', אולי, אורח, אחדות, אחוז - במובן 'החוץ', בית שימוש, אחור - 'ישבן', אחרי מות קדושים, אחריות - במובן 'סכנה, חובה', איוב, איכה, אייר, אכזר, אכזריות ועוד.

ח - חיבה, חיבוט קבר, חבטה, חבורה, חבכה, חג, חד גדיא, חדר, חידוש, חובה, חולה, חולם, חוץ, חוץ לארץ, חוץ מן הפנים 'לשון התנצלות', חושים, חזיר, חזן, חזנות, חזק וברוך, חזק ואמץ - תשובה לברכה, חזקה, חזרה, חי ה'!, חי וקיים - לשון שבועה, חיה, חייב, חיים, חיים ורפואה - נאמר כברכה, חיים טובים - נאמר כברכה, בחיי כול - 'לגמרי', חכם, חכמות, חכם מחוכם ורב רבן - ראשי תיבות של חמו"ר - כינוי גנאי, חכמה, חכמות ועוד.

זה מדגם קטן בלבד, אך יש בו כדי להעיד על כמות המילים העבריות בספרדית יהודית. אלו ואחרות סייעו למשתמשים לאמץ את הדיבור העברי בישראל. מילים עבריות רבות יש גם ביידיש, אך השינויים הפונטיים שחלו בהן ביידיש בהשוואה לעברית החדשה רבים מאוד, ולכן נראה לי שזמינות צורתן בספרדית יהודית השפיעה על עיצוב לשון הדיבור העברי יותר מן הרכיב העברי שביידיש.

להלן אמנה מילים אחדות שמשמעותן בעברית החדשה כמשמעותן בספרדית יהודית, כלומר, חלה בהן שאילת משמעות. ייתכן שמעתיקי המשמעויות חלו במקביל גם בעברית ובלשונות יהודים אחרות, וגם הן השפיעו, אך נראה לי שהשפעת הספרדית היהודית ברורה למדי.

בן-אדם - 'בעל תכונות אנוש חיוביות מאוד' - בספרדית יהודית הביטוי **נו איס בן-אדם** מקביל לביטוי בעברית 'הוא לא בן-אדם', שפירושו התנהגותו אינה נאה; מקביל למענטש ביידיש. **(פ)אזיר בן-אדם אה אונו** - 'לעשות אותו בן-אדם' - מקביל אף הוא לשימוש בעברית. עצם הבחירה ב'בן אדם' ולא במקבילותיו: אדם, איש, אנוש, ברנש ועוד מעידה על שאילה ישירה מן הספרדית היהודית; **בהמה** - כינוי לאדם גס רוח, במיוחד בביטוי **בהמה בצורת אדם** 'בהמה אין פ'ורמה די בן-אדם'; **בר-מינן** - במובן 'חס וחלילה' או 'מת'; **גהינים** - 'מצב נורא, מייאש'; **חכם** - 'רב'. אמנם המילה הזאת מצויה במשמעות 'רב' מאז בתשובות הגאונים, אך היא חדרה לעברית מן הספרדית היהודית; **חכמה** - 'טיפשות רבה' (לשון סגי נהור); **כפרה** (בהטעמת מלרע) - 'חבל, אבל אין להצטער יתר על המידה'; **מגילה** - 'מסמך ארוך ומייגע'; **מלאך** - 'אדם טוב-לב, עוזר' (בספרדית יהודית הלמ"ד מודגשת); **מלכים א** - 'במצב מעולה'; **ממזר** - 'ערמומי'.

קרוב לדוגמות האלה הוא תרגום השאילה. בתרגום השאילה כל הרכיבים הם עבריים, אך הם מתרגמים מילולית מבע בלשון אחרת באותה משמעות המצויה בלשון המקור. חלק מן המשמעויות האלה מצויות גם בלשונות יהודים אחרות או בלשונות אירופה, וייתכן שהן נוצרו בדרך מטפורית עצמאית, אך בגלל זמינותה של הספרדית היהודית למחיי הלשון בדיבור, היא אפשרה את שילובן המוצלח בעברית המדוברת.

אוכל לי מהיד - 'התפרנס ממני'; 'אני יכול לתפעל אותו כראות עיניי' (בספרדית יהודית: 'מי קומי די לה מאנו'); **איך נפלת/נפלנו** - 'נכשלת/נו, נלכדת/נו, אין מוצא' (בספרדית יהודית: 'קומו קאיטיס'); **אכל אותה** - 'נענש, הפסיד, התאכזב, נכנע' (בספרדית יהודית: 'לה קומיו'; 'לה הוא ציין נקבה'); **אכל אותו חי** - 'ניצח, הכניע, העליב מאוד' (בספרדית יהודית 'קומירסילו אה אונו ביב'ו' 'לאכול מישו חי'); **בטובות** - 'ברכות, בפנייה עדינה' (בספרדית יהודית: 'קון בואינאס' - מילולית: 'בטובות'); **בלע** - 'הבין' (בספרדית יהודית: 'נו סי אינגלוטי' - 'אי אפשר לבלוע את זה, מוגזם', 'נו מי סי אַנגְלוֹטִי' - 'איני יכול לבלוע את זה, קשה לי להבין'); **בלע את דבריו/ בלע את הלשון** - 'התחרט' (בספרדית יהודית: 'אינגלוטיר לאס פאלאב'ראס, אינגלוטירסי לה אילואינגה' - 'לבלוע את הדברים, המילים/ לבלוע לעצמו את הלשון, לחזור בו'); **דג שמן** - 'עשיר פושע' (בספרדית יהודית: 'פשי גודרו', בעיקר בביטוי 'אפ'יראר פשי גודרו' - 'לתפוס דג שמן, התמזל לו לצוד פושע נכבד'); **האוכל עלה לו לגרון** - 'חש בחילה' (בספרדית יהודית: 'סוב'יר איל קומיר אל גרון'); **האכיל אותו בכפית** - 'הסביר לו היטב, הכין לו את החומר לעוס' (בספרדית יהודית: 'דאר אה קומיר קון קוצ'ארה'); **הוציא את הנשמה ל** - 'התעלל ב-', ירד לחיי מישו' (בספרדית יהודית קיים הביטוי 'קיסאר לה נשמה' 'להוציא את הנשמה, להתעלל ב-'); **הרים יד על** - 'הכה' (בספרדית יהודית: 'אליב'אנטאר מאנו' 'להרים יד, להכות').

בדוגמות הבאות לא אציין את המקור הספרדי-יהודי, אם כי מקבילותיו ברורות: **הרים ידיים** - 'התיישב ונכנע'; **הרים ראש** - 'התייחר, החציף פנים'; בצד המשמעות המקראית 'להתגאות, להתעודד'; **כבד** - 'אנטיפאט, קשה הבנה' (ראה דוגמת פיזגאדו לעיל); **מרח** - 'שיחד'; **נגיד ש- נניח ש-**; **נעמדו לו השערות (בראש)** - 'נבהל מאוד, נחרד'; **נפל** - 'נכשל, נלכד, מלא אכזבה'; **נפל לבוץ** - 'נכשל, נלכד במעשה רע'; **נפל מהשמיים** - 'התגלה לפתע', במשמעות חיובית; **נפל לידי** - 'הגיע לידי מישהו לצורך טיפול'; **נפל לידיים טובות/ רעות** - 'זכה לטיפול טוב/ גרוע'; **עזוב אותו** - 'התעלם ממנו, אל תתחשב בו'; **עזוב שטויות** - 'הפסק! אל תספר סיפורי הבל!'; **עשה ממנו סלט/ סאלאטה** - 'בלבל הכול'; העליב; **פנים/ פרצוף של תשעה באב** - 'פנים עגמומיים, עצובים'; **פתח פה** - 'דיבר, צעק בגנות ללא סייגים'; **פתח שולחן** - 'הכין תקרובת עשירה למוזמנים'; **קם מהמיטה** - 'החלים'; **קם על צד ימין/ שמאל** - 'התעורר כשרוחו טובה עליו/ התעורר במצב רוח גרוע'; **רגל השטן** - 'מכשול, פיתוי' (אפשר שהביטוי אירופי כללי); **רגל ימין/ רגל שמאל** - 'הצלחה/ כישלון'; **שבר את מישהו** - 'גרם לו להיכנע'; **שכך יהיה לי טוב** - 'לשון שבועה; **שם רגל** - 'הכשיל'; **שם רגל ב-** 'הגיע למקום, יש לו דריסת רגל ב-'.
 וכשם שהזכרתי את תוספת **+יקו/+יקה** לעברית כסממן מורפולוגי, אפשר לציין גם את השימוש ב-**ש+** כפותח משפטי איחול וציווי, פעמים רבות בהוראה שלילית. מקובל לומר בעברית: **שתתפוצץ, שיתפוצץ לו, שתמות, שייפתח עליי, שלא תדעו צער** וכו'. שימוש זה מקביל למצוי בספרדית יהודית, למשל: **קי טי קאיגה לה נאריז** - 'שייפול לך האף', **קי מי מואיגה יו** - 'הלוואי שאמות, לו מתי', **קי וינגה** - 'שיבוא', **קי נו מי דישיס אקי** - 'שלא תעזוב אותי כאן'. **קי** (que) בספרדית היא מילית משעבדת שתרגומה הוא **'ש-** בעברית, ונראה שהשימוש הזה חדר לעברית מן הספרדית היהודית והוא נפוץ בה ביותר.

פרפראות

שלוש הדוגמות שלהלן מעידות על מילים שהשתלבו בעברית, ומקורן הספרדי היהודי האטימולוגי לא היה ידוע.

1. **חנוכייה**: המילה נחשבת כחידושה של חמדה בן-יהודה, שהשתמשה בה לראשונה במדור 'מכתבים מירושלים' סמוך לחנוכה תרנ"ז בעיתון **הצבי** שערך בעלה, אליעזר בן-יהודה. היא מעלה שם את הדברים לאור מה ששמעה מספרדי מארץ ישראל, שביקר בביתו של גביר בחוץ לארץ, ובביתו הייתה חנוכיית זהב שדלקו בה חמישה נרות. אין לי ספק שחנוכייה אינה המצאתה של חמדה בן-יהודה אלא היא ציטוט מפיו של אותו יהודי ספרדי. עובדה היא שבקרב היהודים הספרדים בארץ ובבלקן רווחה המילה חנוכייה, בהטעמת מלעיל, כשם המיוחד למנורת החנוכה. מבחינה גזירתה הריהי המילה חנוכה בסיומת **+ייה** הספרדית המקובלת, שמקורה בערבית של ימי הביניים. השם חנוכייה בהטעמת מלעיל מובא במילון נחמה המתעד את מסורת סלוניקי, ואין לחשוד בו בהשפעה ישראלית.

יתר על כן, מר יחיאל גולדהבר יידעני בהתכתבות בינינו לפני כשנתיים על שימוש בשם הזה כבר בשנת תקמ"ד, לפני כמאתיים ועשרים שנה. הוא מצא את השימוש במילה בשני אזכורים משו"ת 'שדה הארץ' לר' אברהם מיוחס, מחכמי ירושלים:

א 'ואל תתמה במה שנוהגים העולם להדליק בפמוטות של זכוכית ונקראין **חאנוקייאס**, ואין יכולין לעמוד בפני עצמן, ודלא כמו שכתב הרב חסד לאברהם, ואין זה תימה...'

ב 'ראובן היה לו פמוט של נחושת שקוראין אותו **חנוקאיה**, והאומן עשה הנר הנוסף שאנו קורין אותו שמש.. למעלה משאר הנרות...'

על פי האזכור השני מדובר בחנוכייה לכל דבר; על פי האזכור הראשון מדובר ככל הנראה בבזיכים ששמו בהם שמן במתקן להדלקת נרות החנוכה. ומעניין שהכתיב שנבחר בקו"ף בשתי הדוגמות ובאל"ף אחרי החי"ת בדוגמה הראשונה מעיד על היתוכה המוחלט של המילה בספרדית יהודית עד כדי כך שכתובה אינו משמר את הקשר לשם חנוכה. חמדה בן-יהודה אימצה אפוא את השם הספרדי-יהודי הזה, וחידושה מסתכם בעברותו בהטעמת מלרע, בדומה למילים עבריות אחרות דוגמת שמשייה, מטרייה, שאף בהן ניכרת השפעת הסימיות הערבית.

2. **פיתה:** בלנק מייחד דיון מפורט למילה הזאת, וחידה היא בעיניו. לפי טענות דוברי העברית, המילה פיתה ערבית היא. אמנם המילה יכולה להיות ערבית לפי הטעמתה המלעילית, אך הפ"א התחילית שבה מחשידה אותה עלינו, שהרי אין p בערבית אלא f בלבד. המילה הזאת גם אינה מצויה בערבית כלל לציון מאפה לחם שטוח. אבן-שושן משייך אותה במילונו לפיתה ארמית, ואין יודעים מי הכניסה לשימוש העברית שהתחייטה בדיבור.

המילה הזאת מצויה בספרדית יהודית בהוראת 'מאפה לחם שטוח שלא התפחוהו הרבה', ומקורה יווני, ככל הנראה. היא מתועדת כבר ב-1730 בכתיב **פיטה במעם לועז** לר' יעקב כולי (1732-1869). בפי היהודים הספרדים רווח הניב **ארובה פיטאס (פיתה'ס) אי ביזה מזוזאס (מזוזה'ס)** - 'גונב פיתות ומנשק מזוזות, טובל ושרץ בידו'. כן מצוי בלשון הדיבור הביטוי **לו פ'איזו פיתה** - 'עשה ממנו פיתה, העליבו, ביישו' וביטויים נוספים. אין ספק שקיומה של פיתה בעברית החדשה לא בארמית מקורו אלא בספרדית יהודית.

3. **תרפפ"ו:** כל דובר ספרדית יהודית השומע את הביטוי הזה בעברית מגחך, לפי שהוא יודע את מקורו של הביטוי. כנגד זה, דובר העברית סבור ששנת תרפפ"ו היא שנה קדומה מאוד, מן המאה הקודמת, על פי מניין השנים. הקושי הוא, שהרי"ש מונעת בתנועת a, ואילו בשנים אחרות הנאמרות כמילה אחת איננו מניעים את הרי"ש או את השי"ן שאחרי התי"ו (השווה תרפ"ט, תרס"ב). גם כפל הפ"א אינו מובן. לו חישבנו את המניין הזה בגימטרייה (400+200+80+80+6), היינו מקבלים את שנת תשס"ו, ושנה זו ודאי אינה קדומה.

השימוש במילה תרפפ"ו מתועד כבר במחצית הראשונה של המאה העשרים. המילה הזאת מצויה גם בספרדית יהודית בביטוי **דיל טיימפו די מי טאראפאפו** במשמעות 'מזמן סב סבי, לפני עידן ועידנים', לצד ביטויים אחרים המזכירים אישים היסטוריים אחרים: אנטיוכוס, מתושלח, טיטוס, וכולם לציון הריחוק בזמן. המילה הספרדית היהודית **טאראפאפו**, שהיגויה שווה ל**תרפפ"ו**, מקורה יווני: מן תריא - 'שלוש' ופאפו - 'סבא', ברם היא משולבת בספרדית יהודית שילוב עתיק. העברית קיבלה את הביטוי הזה מן הספרדית היהודית, והפכה אותו לעברי בכתבו ובייחוסו. יוצא אפוא שהאטימולוגיה העממית כיסתה והעלימה את האטימולוגיה הנכונה של המילה שמקורה בספרדית יהודית.

ואגב כך, גם השימוש ב'מימי/ מזמן אנטיוכוס/ מתושלח/ טיטוס' יכול להיות השפעת בבואה של ביטויי הספרדית היהודית, אך ייתכן שזו גם התפתחות עברית עצמאית. 'מימי טיכו', לעומתם, הוא בוודאי חדש - בין בהכלאת טיטוס עם אנטיוכוס, בין באימוץ שמו של רופא העיניים הירושלמי.

סוף דבר

ההשפעות ההדדיות בין העברית לספרדית היהודית הודגמו במאמר זה. מן הצד האחד, העברית העשירה את אוצר המילים של הספרדית היהודית, והרבה מן המילים העבריות הותכו בה היתוך מלא. מן הצד האחר, הספרדית היהודית השפיעה של העברית המתחיה בדיבור בראשית ימיה. הרבה מן המילים העבריות בספרדית היהודית שייכות לתחום החיים היהודיים, אבל לא כולן. חלק מהן שימשו לצורכי חולין, ופעמים רבות שימושיהן היו לצורכי היתול והסתרת מידע מלא-יהודים. חלק מן המילים מן הספרדית היהודית שחדרו לעברית החדשה מילאו חסר לשוני, כגון במונחי האוכל, וחלקן נותרו ברובד הנמוך של השפה, בסלנג ובביטויים דבורים. ברם גם עקבות מורפולוגיים ותחביריים נמצאו לספרדית היהודית בעברית בסיומת +יקו/+יקה ובהתחלות משפטי משאלה בתחילית ש+. השתקפות הספרדית היהודית בעברית ניכרת במערכוני הגשש החיוור, בסיפורי יפו של מנחם תלמי (כשגבר היה גבר, תמונות יפואיות, הבונבוני הכי יפים), בעשו של מאיר שלו ובעוד ספרים הנכתבים עד היום ומתארים את המשפחות הספרדיות דוברות הספרדית היהודית.

מקורות

בלנק, ח' (תשמ"ט). **לשון בני אדם**. ירושלים: מוסד ביאליק.

שורצולד (רודריג), א' (תשמ"ב). 'שילובן של המלים העבריות בספרדית-היהודית: מקורן ההיסטורי ודרכי התמזגותן'. **דברי הקונגרס העולמי השמיני למדעי היהדות**, ד: 63-67.

שורצולד (רודריג), א' (תשמ"ב). 'הגיית העי"ן בקהילות הספרדים המזרחיות'. **לשוננו**, מו: 72-75.

שורצולד (רודריג), א' (תשמ"ד). 'המדדים להיתוכן של המלים העבריות והארמיות בספרדית-היהודית'. **מלאת**, 2: 357-367.

שורצולד (רודריג), א' (תשמ"ט-תש"ן). 'המרכיב העברי בספרדית-היהודית'. **לשוננו לעם**, מ-מא: 326-330.

שורצולד (רודריג), א' (תשנ"ג) - 'שקיעי ספרדית-יהודית בעברית החדשה'. **פעמים**, 56: 33-49.

Bunis, David M. (1993). *A Lexicon of the Hebrew and Aramaic Elements in Modern Judezmo*. Jerusalem: Magnes & Misgav Yerushalayim.

Kosover, M. (1966). *Arabic Elements in Palestinian Yiddish*. Jerusalem: R. Mass

Nehama, J. (1977). *Dictionnaire du Judeo-Espagnol*, Madrid. CSIC.

Schwarzwald (Rodrigue), O. (1985). 'The fusion of the Hebrew-Aramaic lexical component in Judeo-Spanish'. In I. Benabu & J. Sermoneta, *Judeo-Romance Languages*, (pp. 139-159). Jerusalem: Misgav Yerushalayim.